

Prof. Branislav Begović

OSNIVANJE I POČETAK RADA PRVE INDUSTRIJE ZA PRERADU DRVETA U ZAVIDOVIĆIMA

Poznato je da su od početka XX vijeka u Zavidovićima postojala, imala svoja industrijska postrojenja i vršila eksploataciju šuma i preradu drveta dva velika šumsko industrijska preduzeća, od kojih prvo »G. Gregersen i sinovi«, kasnije »Gregersenova šumska industrija a. d.«, a drugo »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb«, kasnije Bosanska šumska industrija »Krivaja« a. d. Ta dva preduzeća su zaključila u 1899. godini sa Zemaljskom vladom za Bosnu i Hercegovinu dugoročne ugovore o eksploataciji četinarskih šuma u bazenu rijeke Krivaje i Žep planine, odnosno u gravitacionom području Gostovičke rijeke, i dugo godina vršila eksploataciju i industrijsku preradu drveta iz tih šuma na svojim pilanskim postrojenjima u Zavidovićima.¹⁾

Podizanje i početak rada industrijskih postrojenja za preradu drveta u Zavidovićima povezivani su sve do danas direktno s dugoročnim ugovorima o eksploataciji četinarskih šuma u gravitaciji Krivaje i Gostovičke rijeke, zaključenih sa tim preduzećima 1899. godine. U narodu je, međutim, decenijama održavano strogo diferenciranje jednog preduzeća od drugog time što je preduzeće »Gregersenova šumska industrija« nazivano »stara firma« a njegovo pilansko postrojenje »stara pilana« za razliku od preduzeća »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb«, koje je bilo poznato pod imenom »nova firma« a njegovo pilansko postrojenje pod nazivom »nova pilana«, i ako su obadva preduzeća zaključila ugovore o eksploataciji šuma i industrijskoj preradi drveta iz tih šuma iste godine (1899). Ovo je upućivalo na pretpostavku, ako ne i na zaključak, da je riječ o vremenski različitom početku poslovanja ovih dvaju preduzeća, odnosno o vremenski odvojenom podizanju njihovih industrijskih postrojenja za preradu drveta u Zavidovićima.

Podaci, dobiveni u raspoloživom dokumentacijskom materijalu, sa-
držanom u fondovima Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, a posebno onog u fondu nekadašnjeg Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, nadležnog za poslove Bosne i Hercegovine, omogućili su nam da objasnimo u narodu održanu diferencijaciju ovih dvaju šumsko industrijskih preduzeća i njihovih industrijskih postrojenja za preradu drveta u »staro« i »novo«, otkrivanjem do sada nepoznate činjenice da je još prije dolaska

¹⁾ Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu (ABH), Zajedničko ministarstvo finansija (ZMF) br. 4.486 i 7.975/BH ex 1899.

i osnivanja šumsko-industrijskog preduzeća »G. Gregersen i sinovi« i preduzeća »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb u Zavidovićima, u istom mjestu podignuta i bila u pogonu pilana na parni pogon savremenog tipa i konstrukcije, koja je prerađivala isključivo hrastovo drvo iz šumskog područja Gostović na osnovu posebnog dugoročnog ugovora o eksploataciji hrastovih šuma u tom području i da je tu pilanu otkupilo od njenog vlasnika, tršćanske firme »Morpurgo & Parente« šumsko-industrijsko preduzeće »G. Gregersen i sinovi« kasnije »Gregersenova šumska industrija a. d.«, prije nego što je zaključilo ugovor sa bosanskohercegovačkim zemaljskim erarom o dugoročnoj eksploataciji četinarskih šuma u šumskom području Gostović. Ovo posljednje preduzeće je neposredno poslije zaključivanja tog ugovora nastavilo sa proizvodnjom hrastove i crnogorične rezane građe u otkupljenom pilanskom postrojenju u Zavidovićima.

Koristeći se raspoloživom dokumentacijskom građom u spomenutim arhivskim fondovima, pokušaćemo da što vjernije rekonstruišemo i što potpunije osvijetlimo zbivanja i događaje u kojima je izvršeno podizanje i puštanje u pogon prvog industrijskog postrojenja za preradu drveta u Zavidovićima, čiji je rad prethodio preduzeću »G. Gregersen i sinovi« i preduzeću »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb« u Zavidovićima i time otklonimo dilemu o vremenu podizanja industrijskih postrojenja za preradu drveta u Zavidovićima. Smatramo da ćemo na taj način pridonijeti utvrđivanju istine o osnivanju i početku rada prve industrije za preradu drveta u Zavidovićima i ujedno dati skroman prilog istoriografiji šumske privrede u Bosni i Hercegovini uopšte, a industrije za preradu drveta u Zavidovićima napose.

Austro-Ugarska Monarhija je, kako je poznato, nagodbom iz 1867. godine bila podijeljena na dva ravnopravna dijela — Austriju i Ugarsku. To je, u stvari, bila zajednica dviju država od kojih je svaka imala svoj ustav i svoje državne organe. Obadvije države imale su zajedničkog vladara, zajedničku vojsku i spoljnu politiku, a za sve te zajedničke poslove Zajedničko ministarstvo finansija. Okupacijom Bosne i Hercegovine (1878), ova zemlja nije bila priključena ni jednoj od dviju država Austro-Ugarske Monarhije nego je ostala posebno tijelo (*corpus separatum*). Vrhovna civilna uprava nad Bosnom i Hercegovinom predata je 1878. godine Savjetu zajedničkih ministarstava Austro-Ugarske, da bi kasnije bila prenesena u nadležnost Zajedničkog ministarstva finansija u Beču. Usporedni austrijski i ugarski Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom iz 1880. godine, poznat pod imenom »Bosanski zakon«, nametnuo je Bosni i Hercegovini sistem samofinansiranja. U tom zakonu je, pored ostalog, bilo izričito naglašeno da se troškovi uprave imaju pokrivati iz sopstvenih prihoda okupirane zemlje.²⁾

²⁾ Juzbašić Dž. *O nastanku paralelnog austrijskog i ugarskog zakona o upravljanju BiH iz 1880*, Akad. nauka i umjet. BiH, Radovi XXXII, Odj. društ. nauka 11, Sarajevo 1967. Str. 163—193; Imamović M.: *Pravni položaj BiH 1878—1908*. »Pregled« sv. III, Sarajevo 1971, str. 583—598; Kapidžić H.: *Položaj Bosne i Hercegovine za vrijeme austrougarske uprave*, »Pregled« sv. I, Sarajevo 1972. Str. 175—195.

U cilju namirivanja potrebnih finansijskih sredstava za zemaljske svrhe austrougarska uprava za Bosnu i Hercegovinu bila je prisiljena da se okrene prema izvorima prirodnih bogatstava ove zemlje s prvenstvenom orijentacijom na njene šume. Već u prvoj godini poslije okupacije (1879) pristupljeno je izradi prve stručne ekspertize o stanju i prilikama šuma u Bosni i Hercegovini. Taj posao je bio povjeren trojici austrijskih šumarskih stručnjaka (Guttenberg, Schweiger i Kaltner). Iako je ta ekspertiza imala karakter grube procjene šuma i davala uopštene ocjene o mogućnosti njihove eksploatacije, ona je ispoljavala svoj značaj već i u tome što je sadržavala konstataciju da u Bosni i Hercegovini postoje prostrani kompleksi kompaktnih i očuvanih šuma lišćara i četinarara s velikim sječivim drvnim masama. Od posebnog značaja bila je činjenica što su članovi komisije za ekspertizu ukazali na znatne količine hrastovog drveta koje se nalazilo na području banjolučkog i tuzlanskog okruga. Oni su, istina, naglasili da je dobar dio tih hrastovih šuma bio već za vrijeme otomanske uprave iskorišćavan za proizvodnju francuske duge, ali da se u tim šumama nalaze još znatne količine starijih hrastovih stabala s tehničkim drvetom koje bi se moglo iskoristiti za cijepanje i proizvodnju bačvarske duge i za druge tehničke svrhe, posebno za izradu željezničkih pragova. Ti eksperti su, štaviše, predlagali da se najveći dio tih hrastovih šuma sa starim i prezrelim sastojinama iskoristi tokom narednih 10—15 godina. Ovo tim prije što eksploatacija hrastovih šuma i manufakturna proizvodnja hrastove duge i željezničkih pragova nisu zahtijevali investiranje velikih novčanih sredstava za izgradnju posebnih transportnih komunikacija za izvoz tih sortimenata iz šume do prvih javnih saobraćajnica, što je taj izvoz s obzirom na ograničene dimenzije i težinu pojedinih komada hrastovih izrađevina mogao biti obavljen bez posebnog otvaranja šumskih područja skupim transportnim komunikacijama, ograničavajući se pri tome na transport tovarnim konjima, primitivnim seoskim kolima i vodenim tokovima. Prihvaćajući sugestije i prijedloge šumarskih eksperata i odlučujući se za nastavak prodaje i eksploatacije bosanskih hrastovih šuma, započetu u toku posljednjih decenija otomanske vladavine, austrougarska uprava je imala u vidu situaciju na evropskom tržištu hrastove duge i perspektivu razvoja proizvodnje i prodaje toga važnog trgovačkog artikla. Ovo tim prije što joj je ta eksploatacija i proizvodnja mogla obezbijediti znatne novčane prihode za pokriće redovnih potreba zemaljske uprave, koja je sticajem prilika bila prinuđena na sopstveno finansiranje. Takvom šumarskom politikom, ispoljenom prvenstveno eksploatacijom hrastovih šuma i manufakturnom proizvodnjom francuske duge, austrougarska uprava je nastojala da stvori osnovu za kreiranje i sprovođenje novog kursa u budućem šumsko-industrijskom razvoju Bosne i Hercegovine, baziranom na jačem učešću kapitalom bogatih stranih šumsko-industrijskih preduzeća u eksploataciji prostranih, ali još neotvorenih šumskih područja sa četinarskim sastojinama. To je i bio razlog da je ubrzo poslije okupacije Bosne i Hercegovine austrougarska uprava pristupila eksploataciji bosanskih hrastovih šuma s orijentacijom na manufakturnu proizvodnju francuske duge. Među tim šumama nalazilo se i šumsko područje Gostović, koje je zajedno sa šumama

u donjem toku rijeke Krivaje još za vrijeme otomanske uprave, početkom sedamdesetih godina XIX vijeka, eksploatisano od Francusko-srpske banke u Beogradu i preduzeća »Šipuš« iz Siska u cilju proizvodnje francuske duge. Time je i otpočelo iskorišćavanje prirodnih bogatstava ovog šumskog područja u širim razmjerama, najprije u okviru trgovačko-kapitalističke manufakturne proizvodnje koju će kasnije zamijeniti kapitalistička industrijska proizvodnja.³⁾

Služeći se praksom koja je u to vrijeme sprovedena na području susjedne Hrvatske i Slavonije, austrougarska uprava je prodaju hrastovine u bosanskim šumama vršila počevši od 1883. godine putem javnih licitacija kojima je prethodila doznaka sa kvalitetnom i novčanom procjenom hrastovih stabala namijenjenih prodaji. Tako je u 1884. godini, pored ostalog, prodato putem javne ofertalne licitacije drvarskom trgovcu Josefu Mayeru iz Kaltenleutberga 6.023 hrastova stabla u šumskom području Gostović za svotu od 24.000 for. ili 3,98 for. po 1 stablu. U 1885. godini prodato je na isti način i u istom šumskom području (predjel Udrin) sarajevskom trgovcu Gligoriju Jeftanoviću ukupno 5.596 hrastovih stabala za svotu od 24.401 for. ili prosječno po 1 stablu 4,72 for. Ukupna procijenjena drvena masa svih 11.619 prodatih hrastovih stabala u šumskom području Gostović u 1884. i 1885. godini iznosila je 29.371 m³ od čega je otpadalo na tehničko drvo 20.829 m³, a ostatak od 8.542 m³ na ogrev.⁴⁾

U 1886. godini raspisane licitacije obuhvatile su ukupno 37.754 hrastova stabla sa drvnom masom od 103.926 m³, od čega 73.656 m³ tehničkog i 30.270 m³ ogrevnog drveta. Među objektima prodaje nalazilo se i 5.084 hrastova stabla u šumama Gostovićkog šumskog područja sa drvnom masom od 13.478 m³, od čega 11.709 m³ tehničkog i 1.769 m³ ogrevnog drveta. Licitacija koja je održana početkom oktobra 1886. godine nije uspjela. Dogodilo se da Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu nije u toj godini mogla prodati niti jedno hrastovo stablo putem zakazanih licitacija, ostavši tako bez predviđenih budžetskih prihoda od prodaje hrastovog drveta.⁵⁾

Stagnacija na tržištu hrastovom dugom predstavljala je veliku nepriliku za austrougarsku upravu u Bosni i Hercegovini. Onemogućavala

³⁾ Guttenberg H., Kaltner F., Schweiger M.: *Ergebnisse des Forstexperte in BH während des Sommers 1879*, Wien 1880, str. 1—70; Hoffmann K.: *Die Entwicklung des Forstwesens in BH von der österr.-ungar. Occupation bis 1893*, Vierteljahresschrift für Forstwesen, Heft I. Wien 1894, str. 1—30; Dimitz L.: *Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Hercegovina*. Wien 1905, str. 95—107; *Bericht über der Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina*, Wien 1906, str. 298—299 i 487—488; Begović B.: *Strani kapital u šumskoj privredi BiH za vrijeme otomanske vladavine*, Radovi Šum. fakulteta i Instituta za šum. i drv. industriju, god. V, sv. 5. Sarajevo 1960, str. 119—122.

⁴⁾ ABH ZMF br. 236, 5.245, 6.198 i 6.894/BH ex 1883; br. 1.229, 1.381, 6.104, 6. 951 i 7.246/BH ex 1884; br. 6.512 i 7.529/BH ex 1885; br. 5.363/BH ex 1890; *Šumske prodaje u Bosni*, »Šumarski list« br. 10, Zagreb 1885, str. 425; Kesterčanek F.: *Šum. trg. razmatranja*, »Šumarski list« br. 11. Zagreb 1885, str. 456.

⁵⁾ ABH ZMF br. 6.833 i 7.843/BH ex 1886; br. 5.363/BH ex 1890; *Šumske prodaje u Bosni*, »Šumarski list« br. 10, Zagreb 1885, str. 425; Kesterčanek F., op. cit. str. 456; Hoffmann K., op. cit., str. 1—30.

joj je ostvarivanje planiranih prihoda od prodaje hrastovog drveta, neophodno potrebnih za podmirivanje troškova zemaljske uprave. U nastojanju da obezbijedi stalnije finansijske prihode od prodaja hrastovine u bosanskim šumama, koji bi bili neovisni od fluktuacije na tržištu drveta, austrougarska uprava je odlučila da napusti sistem prodaja hrastovih šuma putem javnih licitacija i da se orijentiše na drugi sistem prodaje. U takvoj situaciji njoj je više konveniralo uvođenje sistema prodaje putem direktnih pregovora i zaključivanja dugoročnih ugovora za eksploataciju bosanskih šuma na bazi slobodnih prodaja. Tako je u jesen 1886. godine došlo do zaključivanja ugovora o dugoročnoj eksploataciji bosanskih, hrastovih šuma između Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu s jedne i tršćanske firme »Morpurgo & Parente« s druge strane. Ugovor je uslijedio kao rezultat pregovora i slobodne pogodbe. Potpisan je 13. oktobra od firme, 18. oktobra od Zemaljske vlade a ratifikovan 26. oktobra 1886. godine od nadležnog Zajedničkog ministarstva finansija u Beču. Predmet ugovora bila su sva za proizvodnju francuske duge upotrebljiva hrastova stabla iznad 50 cm promjera u prsnoj visini koja su se nalazila u raznim šumskim područjima na teritoriji banjolučkog, tuzlanskog, travničkog i sarajevskog okruga. Među objektima ove velike kupoprodaje hrastovih šuma nalazilo se i gostovičko šumsko područje. Trajanje ugovora bilo je utvrđeno periodom od 10 godina tj. od polovine oktobra 1886. do polovine oktobra 1896. godine. Najmanja količina hrastovih stabala, koje je firma bila obavezna preuzimati svake godine, iznosila je 25.000 a najveća količina u jednoj godini mogla je dostići broj od 75.000 stabala, što znači prosječno godišnje oko 50.000 stabala. Ugovorna cijena je iznosila 5,05 for. za svako doznačeno i predato stablo. Firma je bila dužna da godišnji iznos kupovine od okruglo 240.000 for. plaća u dvije jednake rate po 120.000 for. koje su dospijevale 15. oktobra i 15. marta svake godine, bez obzira na preliminisani i posjećeni broj stabala u toj godini, s tim što je konačni obračun o posjećenom i preuzetom drvetu vršen krajem svake godine.⁶⁾

Realizovanje ugovora u prvoj poslovnoj godini 1886/1887. firma »Morpurgo & Parente« je orijentisala na dio šumskog područja Ozren planine u srezu gračaničkom, koji je gravitirao novoizgrađenoj željezničkoj pruzi Doboj—Tuzla. Zbog kasno zaključenog i ratifikovanog ugovora (krajem oktobra 1886) i zakašnjele doznake stabala, firma je u toku zimске kampanje 1886/1887. godine jedva stigla da posiječe 11.500, umjesto ugovorom obaveznog minimalnog broja od 25.000 hrastovih stabala. Slijedeće godine firma je prešla sa sječom u šumsko područje Gostović, koje je gravitiralo već tada izgrađenoj željezničkoj pruzi Bosanski Brod—Sarajevo. Zbog podbacivanja godišnjeg plana sječe u području Ozren planine firma »Morpurgo & Parente« je zatražila da joj se za radnu kampanju 1887/1888. godine doznači u šumskom području Gostović oko 40.000 hrastovih stabala. Firma je u toj radnoj kampanji faktično posjekla u gostovičkom šumskom području 39.270 hrastovih stabala. Ona je u avgustu

⁶⁾ ABH ZMF br. 5.151/BH ex 1886; br. 5.479/BH ex 1887; ABH ZMF Präs. br. 514 i 519/BH ex 1886; Präs. br. 689/BH ex 1887; Priv. reg. br. 59 ex 1886.

1888. godine zatražila da joj se u nastupajućoj radnoj sezoni 1888/1889. godine doznači u šumskom području Gostović još 32.000 hrastovih stabala, pored 25.000 stabala u drugim ugovornim područjima.⁷⁾

Za izvoz izrađene hrastove duge iz šumskog područja Gostović firma »Morpurgo & Parente« pristupila je još u proljeće 1887. godine izgradnji 18 km duge šumske gravitacione željezničke pruge (koturače) od ušća Kamenice u Gostovićku rijeku do utoka ove posljednje u rijeku Bosnu i dalje do željezničke stanice u Zavidovićima. Tu koturaču, zajedno sa mostom preko rijeke Bosne kod Zavidovića, trebalo je izgraditi do kraja novembra 1887. godine i na taj način povezati centar ugovornog područja Gostović (Čardak) s državnom željezničkom prugom Bos. Brod—Sarajevo.⁸⁾

Napuštajući sistem prodaja hrastovine putem javnih licitacija i prelazeći na prodaje putem slobodne pogodbe uz zaključivanje dugoročnih ugovora, austrougarska uprava se nije ograničila samo na jednu firmu. Pored najvećeg ugovornog kontrahenta, firme »Morpurgo & Parente«, sa kojom je pored osnovnog ugovora iz 1886. godine zaključeno do 1896. godine još 14 naknadnih i dopunskih ugovora o sječi hrastovine u bosanskim šumama, austrougarska uprava je sklopila sa većim brojem stranih i domaćih preduzeća, također na bazi slobodne prodaje, niz ugovora za eksploataciju hrastovih šuma koje su se nalazile izvan granica ugovornih područja firme »Marpurgo & Parente«, odnosno u iskorišćenim i napuštenim ugovornim područjima te firme. Tako je sa zagrebačkom firmom »K. Schlesinger«, u periodu 1886—1895. godine zaključeno 7 ugovora o eksploataciji bosanskih hrastovih šuma. Među šumskim područjima u kojima je ova firma vršila sječe hrastovog drveta nalazilo se i šumsko područje Gostović, koje je bilo obuhvaćeno prvim i osnovnim ugovorom, zaključenim sa firmom »Morpurgo & Parente« u 1886. godini i poslije realizovanja ugovora napušteno. Za sječju hrastovih stabala u šumskom području Gostović firma »K. Schlesinger« je sklopila sa Zemaljskom vladom za BiH ugovor u junu 1894. godine o sječi svih hrastovih stabala upotrijebljivih za tehničke svrhe koje se mogu izdati iz šumsko-gospodarskih razloga, a čiji je prsni promjer bio veći od 35 cm, s tim što su ugovorne cijene za stabla prsnog promjera 35—45 cm iznosile 3,0 for. a za stabla iznad 45 cm prsnog promjera 5,0 for. Trajanje ugovora bilo je određeno na 10 godina tj. do kraja 1903. godine. Ovaj ugovor je proširen dopunskim ugovorom iz jula 1895. godine kojim se donja granica prsnog promjera prodanih stabala izmijenila i za predmet ugovora uzeta sva za tehničke svrhe pogodna stabla iznad 30 cm promjera u prsnoj visini debla a rok trajanja ugovora ostavljen do kraja 1903. godine. Do kraja 1895. godine bilo je ugovorno područje Gostović firme »S. Schlesinger« samo djelomično iskorišćeno. U najvećem dijelu područja, obuhvaćenim ugovorima iz juna 1894. i jula 1895. godine, nije vršena doznaka niti sječa

⁷⁾ ABH ZMF br. 5.262 i 6.198/BH ex 1887; r.b 6.470/BH ex 1888.

⁸⁾ ABH ZMF br. 6.659/BH ex 1887; br. 4.213, 4.531 i 5.963/BH ex 1888.

ugovornog drveta. Do toga vremena bilo je posječeno samo 44.340 hrastovih stabala.⁹⁾

U vezi s realizovanjem ugovora firma »K. Schlesinger« je zatražila u ljetu 1895. godine od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču da joj odobri izgradnju šumske željezničke gravitacione pruge (koturače) u dolini Gostovičke rijeke u cilju izvoza hrastove duge i drugih sortimenata iz ugovornog područja Gostović. Još u 1887. godini, kako smo već spomenuli, izgradila je firma »Morpurgo & Parente« iz Trsta u dolini Gostovičke rijeke 18 km dugu koturaču u vezi s realizovanjem ugovora o sječi hrastovine u gostovičkim šumama po ugovoru iz 1886. godine. Poslije iskorišćenja toga područja, ona je digla gornji stroj šumske gravitacione željezničke pruge, dok je donji stroj ostao kao javni put kojim su se služila sela Zavidovići, Podhumac, Kulemanovići, Čardak i Borovnica. Zemaljska vlada za BiH u Sarajevu bila je protiv toga da se firmi »K. Schlesinger« izda dozvola da na taj javni put uz Gostovičku rijeku položi koturaču, jer je taj put bio inače uzak (2,5 m) i jer bi se tim potpuno onemogućio saobraćaj seoskom stanovništvu iz spomenutih naselja. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču odobrilo je firmi »K. Schlesinger« da položi rubom toga puta koturaču uz uslov da postojeći put proširi tako da na njemu obezbijedi širinu za kolski saobraćaj od 2,0 m a na mimoilaznicama 5,0 m, i da firma »K. Schlesinger« dozvoli drugim interesentima da tom koturačom transportuju svoju robu uz naknadu realnih troškova prevoza. Poslije isteka desetgodišnjeg ugovora firma je bila obavezna da skinje koturaču i osposobi dio puta, na kome je bio postavljen gornji stroj koturače, za redovni saobraćaj.¹⁰⁾

Početakom 1896. godine firma »K. Schlesinger« našla se u vrlo teškom i delikatnom položaju. Njen glavni finansijer i kreditor L. Hirsch iz Siska nenadano je umro, baš u vrijeme kada je situacija na tržištu francuske duge bila nepovoljna. Zbog toga je firma »K. Schlesinger« zamolila Zajedničko ministarstvo finansija u Beču za saglasnost da se još važeći ugovori, sklopljeni između nje i Zemaljske vlade za BiH, sporazumno storniraju. Među tim ugovorima nalazilo se i gostovičko ugovorno područje u kome je firma »K. Schlesinger« trebalo da vrši eksploataciju hrastovine do 1903. godine. Zajedničko ministarstvo finansija zauzelo je u tom pogledu pozitivan stav i dalo načelno pristanak za storniranje ugovora pod uslovom da novi kupci preuzmu eksploataciju ugovornih objekata pod istim ili povoljnijim uslovima nego što je to bio slučaj s ugovorima sklopljenim s firmom »K. Schlesinger«.¹¹⁾

U vezi s povlačenjem firme »K. Schlesinger« i postavljanjem zahtjeva za sporazumno storniranje ugovora, sklopljenih između te firme i Zemaljske vlade za BiH, pojavila se firma, »Morpurgo & Parente« i preko svoga saučesnika Leopolda Kerna iz Beča dostavila Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču ponudu za kupovinu svih neposječenih hrastovih

⁹⁾ ABH ZMF br. 6.965/BH ex 1894; br. 1.862, 13.036 i 14.350/BH 1895; br. 6.086/BH ex 1896.

¹⁰⁾ ABH ZMF br. 10.181/BH ex 1895.

¹¹⁾ ABH ZMF br. 4.401/BH ex 1896.

stabala u ugovornom području firme »K. Schlesinger«, među kojima se nalazila i hrastovina u šumskom području Gostović, koja je predstavljala glavni objekt ove kupoprodaje. Predmet ponude firme »Morpurgo & Parente« činilo je oko 125.000 hrastovih stabala iznad 35 cm prsnog promjera uz cijenu od 2,10 for. za prvih 80.000 stabala i cijenu od 1,60 for. za preostalih 45.000 stabala. Ponuda je bila uslovljena sa trajanjem ugovora do kraja 1903. godine, kao i davanjem dozvole za korišćenje postojećeg kolskog puta u dolini Gostovičke rijeke za postavljanje gornjeg stroja šumske gravitacione željezničke pruge na rubnom dijelu toga puta, za što je već bila data saglasnost i dozvola firmi »K. Schlesinger«, koju ona nije iskoristila. Ponuda firme »Morpurgo & Parente« je prihvaćena i s njom zaključen 19. juna 1896. godine ugovor koji je ratifikovan od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču 9. jula iste godine.¹²⁾

U cilju realizovanja naknadnog ugovora o kupoprodaji hrastovih stabala u šumskom području Gostović iz mjeseca juna 1896. godine firma »Morpurgo & Parente« je početkom 1897. godine postavila zahtjev Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču da joj u smislu odredaba zaključenog ugovora izda koncesiju za postavljanje i rad šumske koturače u dolini Gostovičke rijeke s odvojcima uz potoke Otežna i Trbušnica. U smislu odredaba postojećeg ugovora iz 1896. godine firma je mogla za ovu svrhu iskoristiti postojeći kolski put u dolini Gostovičke rijeke, koji je bio izgrađen na donjem stroju šumske gravitacione željezničke pruge, podignute od iste firme još 1887. godine. Poslije izvršene sječe kupljene hrastovine u tom području, u okviru osnovnog ugovora iz 1886. godine, firma »Morpurgo & Parente« demontirala je gornji stroj ove šumske saobraćajnice, dok je donji stroj poslužio za podlogu seoskog kolskog puta kojim su se koristila sela u dolini Gostovičke rijeke sve do 1895. godine, kada je firma »K. Schlesinger« zaključila ugovor o sječi hrastovine u gostovičkom šumskom području. Ova posljednja je tada dobila načelno odobrenje da proširi postojeći kolski put, položi na njega sa strane gornji stroj koturače, a proširenjem puta obezbijedi seoskom stanovništvu i kolski saobraćaj. Firma »K. Schlesinger« nije stigla iskoristiti odobrenje, jer je u međuvremenu likvidirala svoje poslovanje u Bosni i stornirala zaključene a još nerealizovane ugovore. Firma »Morpurgo & Parente« dobila je zatraženu koncesiju za obnovu koturače uz Gostovičku rijeku i za vršenje transporta na toj saobraćajnici koju je ponovo izgradila i pustila u promet u novembru 1897. godine. Prema protokolu od 7. novembra iste godine, o tehničkom prijemu ove šumske transportne komunikacije vidi se da je glavna trasa ove saobraćajnice išla od parne pilane u izgradnji u Zavidovićima, preko mosta na rijeci Bosni, a zatim uz Gostovičku rijeku, u ukupnoj dužini od 17,2 km sve do zadnje tačke kod prelaza potoka Kamenice; da je trasa sporednog krila ove koturače uz potok Otežna bila duga 2,0 km, a ona uz potok Trbušnica 4,8 km; da su glavna linija i sporedni odvojak ove koturače u Trbušnici imali tračnice od 7,0 kg težine po 1 tek. metru, a odvojak koturače uz potok Otežna 5,5 kg i da su maksimalni usponi, odnosno padovi na ovoj koturači i njenim odvojcima izno-

¹²⁾ ABH ZMF br. 4.758, 6. 612, 7.423 i 8.074/BH ex 1896.

sili 30 o/oo a minimalna radijusi 40 m. Obnovljena koturača firme »Morpurgo & Parente« u gostovičkom šumskom području puštena je u saobraćaj početkom decembra 1897. godine i na njoj počela forsiranim tempom otprema hrastovog drveta iz toga područja u Zavidoviće.¹³⁾ (38, 39, 40, 41).

Već početkom avgusta 1897. godine firma »Morpurgo & Parente« podnijela je Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču molbu da joj se izda koncesija za podizanje parne pilane u Zavidovićima na kojoj bi prerađivala hrastovu oblovinu dobivenu realizovanjem ugovora iz 1896. godine, prvenstveno iz šuma u gravitaciji Gostovičke rijeke. Koncesija je tražena za vrijeme od 7 godina, koliko je bilo određeno i trajanje naknadnog ugovora iz 1896. godine. U pilanskom postrojenju je trebalo biti instalirano, pored parnog stroja od 100 KS, tri puna gatera sa svim pomoćnim strojevima i uređajima za preradu hrastovog drveta. Firma je počela s prethodnim radovima oko podizanja te pilane još početkom 1897. godine, naročito u pogledu sporazumijevanja oko kupovine, odnosno uzimanja u zakup zemljišta na kome je trebalo biti podignuto pilansko postrojenje. S tim u vezi, Zemaljska vlada za BiH u Sarajevu obavijestila je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču da su svi alarmni glasovi u odnosu na navodno negodovanje okolnog stanovništva, a posebno vlasnika zemljišta i opštine zavidovičke, bez ikakve osnove, jer se niko ne buni protiv firme »Morpurgo & Parente« i njenog nastojanja da podigne pilanu na parni pogon u Zavidovićima. Firma je stvarno počela sa radovima oko podizanja ovog industrijskog postrojenja ne čekajući da prethodno dobije koncesiju. Zemaljska vlada za BiH je u pogledu izdavanja koncesije dostavila Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču povoljno mišljenje i prijedlog smatrajući da bi se podizanjem parne pilane u Zavidovićima obezbijedilo zaposlenje znatnog broja domaćeg stanovništva, da firma »Morpurgo & Parente« inače izgrađuje šumsku željezničku prugu u dolini Gostovičke rijeke kojom se otvara šumsko područje Gostović ne samo za hrastovinu nego i za četinare, koji će se lakše i skuplje prodati kada se pojave interesenti, i na kraju tko kupi u tom šumskom području četinare otkupiće od firme »Morpurgo & Parente« pilansko postrojenje i proširiti ga, jer je locirano na pogodnom mjestu i na velikom prostoru. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču saglasilo se sa tim mišljenjem i prijedlogom i uputilo Zemaljsku vladu za BiH u Sarajevu da izda zatraženu koncepciju s tim da firma »Morpurgo & Parente« može na podignutoj parnoj pilani rezati isključivo hrastovu oblovinu iz svog ugovornog područja. Trajanje koncesije bilo je ograničeno na sedam godina i njena važnost isticala krajem 1904. godine.¹⁴⁾

Odvojeno od molbe za izdavanje koncesije za podizanje i rad parne pilane u Zavidovićima, firma »Morpurgo & Parente« zatražila je od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču da joj se odobri povlašćena tarifa na bosanskohercegovačkim zemaljskim željeznicama za prevoz oblovine do Zavidovića i rezane građe od Zavidovića do zemaljske granice

¹³⁾ ABH ZMF br. 1.485/BH ex 1897; br. 11.048/BH ex 1898 i br. 2.692/BH ex 1899; Kao nap. 10 i 11.

¹⁴⁾ ABH ZMF br. 8.872, 9. 346 i 9.817/BH ex 1897.

Bosne i Hercegovine. Zahtijevala je da joj se odobri prevozna tarifa za četinarsko rezano drvo 0,30 helera, a za rezano drvo tvrdih lišćara 0,40 helera za 100 kg po 1 km za sve udaljenosti veće od 30 km, računajući od željezničke stanice Zavidovići. Zahtjev firme »Morpurgo & Parente« za odobrenje povlašćene tarife za prevoz četinarske rezane građe izazvao je u Ministarstvu finansija u Beču zbrku i pometnju. I sam ministar finansija Benjamin Kallay ispoljio je čuđenje, što firma traži povlašćenu tarifu za rezano četinarsko drvo, kad joj je odobrenje koncesije za podizanje parne pilane u Zavidovićima bilo uslovljeno isključivom preradom hrastovog drveta na tom industrijskom postrojenju. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču, skrenulo je, s tim u vezi, pažnju Zemaljskoj vladi u Sarajevu da je firma »Morpurgo & Parente« gotovo u cijelosti iskoristila hrastove šume u svim ugovornim područjima, izuzevši one u gostovičkom bazenu i da postoji interes kod većeg broja firmi za četinarsko drvo u šumama zavidovičkog regiona za čiju će preradu biti potrebno pilansko postrojenje u Zavidovićima. Zbog toga nije ni udovoljeno zahtjevu firme u pogledu odobrenja povlašćene željezničke tarife za četinarsku rezanu građu s motivacijom da joj je 15. septembra 1897. godine odobrena koncesija za izgradnju i pogon pilanskog postrojenja u Zavidovićima u cilju prerade isključivo hrastovog drveta, dobivenog realizovanjem ugovora iz 1896. godine.¹⁵⁾

Pokušaj firme »Morpurgo & Parente« da dobije povlašćenu tarifu za transport četinarske rezane građe na bosanskohercegovačkim zemaljskim željeznicama bio je učinjen namjerno, smišljeno i sračunato. Ona je podigla parnu pilanu u Zavidovićima ne toliko da na njoj prerađuje ostatak ograničenih količina hrastovog drveta iz posljednjeg ugovora zaključenog sa Zemaljskom vladom za BiH koliko da to pilansko postrojenje proda jednoj od zainteresovanih firmi, koja bude zaključila ugovor o eksploataciji četinarskih šuma u gostovičkom i krivajskom bazenu. Sama lokacija parne pilane koja je bila podignuta na slobodnom i vrlo podesnom prostoru između željezničke pruge Bos. Brod—Sarajevo i obale rijeke Bosne, između ušća Gostovičke rijeke i ušća Krivaje i u blizini državne željezničke stanice u Zavidovićima, davala je firmi, »Morpurgo & Parente« vrlo dobre izgleda za izvršenje povoljne transakcije oko ustupanja svog pilanskog postrojenja svakoj firmi koja bude vršila eksploataciju četinarskih šuma u gostovičkom i krivajskom šumskom području. S dobivenom povlašćenom tarifom za transport željeznicom četinarske rezane građe, proizvedene na toj pilani, firma »Morpurgo & Parente« bi prilikom prodaje i ustupanja svoje parne pilane u Zavidovićima mogla tražiti i primiti veću otkupninu i time bolje unovčiti odnosnu transakciju.

U avgustu 1898. godine firma »G. Gregersen i sinovi« iz Budimpešte predala je Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču ponudu za kupovinu četinarskog drveta u šumskom području Gostović. Interesantno je i upadljivo da je tu ofertu lično predao Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču Leopold Kern, vlasnik poznate bečke inokosne firme koja

¹⁵⁾ ABH ZMF br. 8.125/BH ex 1897.

se bavila eksploatacijom bosanskih hrastovih šuma u uskoj saradnji s tršćanskom firmom »Morpurgo & Parente«. Obadviije ove firme su, na osnovu zaključenih ugovora, vršile, pored ostalih firmi, sječe hrastovine i u šumama gostovičkog područja, a ova posljednja je imala i svoju vlastitu šumsku gravitacionu željezničku prugu u dolini Gostovičke rijeke sa odvojcima uz potoke Oteža i Trbušnica. Leopold Kern je prilikom predavanja oferte firme »G. Gregersen i sinovi« u Bosanskom birou pri Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču prikazao glavnom šumarskom referentu Karlu Petrascheku firmu »G. Gregersen i sinovi« kao jedno od najsolidnijih građevinskih preduzeća u Mađarskoj. Sve ovo se može objasniti činjenicom da je prije predaje ponude firme »G. Gregersen i sinovi« postojao između nje i firme »Morpurgo & Parente«, iza koje je stajao Leopold Kern, dogovor i načelni sporazum o otkupu preostalih količina neposječenih drvnih masa hrastovine u ugovornom području Gostović, o otkupu šumske gravitacione željezničke pruge u dolini Gostovičke rijeke kao i parne pilane u Zavidovićima. Ovu posljednju je godinu dana ranije podigla firma »Morpurgo & Parente« tobože radi prerade hrastovine iz ugovornog područja Gostović. Neposječene količine preostale sječive mase prodate hrastovine u tom šumskom području bile su, međutim, tako ograničene, da se time nije mogla razumjeti niti opravdati odluka spomenute firme da podiže parnu pilanu u Zavidovićima ničim drugim nego špekulativnim namjerama u vezi s očekivanim transakcijama.

U svojoj oferti firma »G. Gregersen i sinovi« je istakla želju da svoju poslovnu aktivnost proširi na eksploataciju bosanskih šuma i pored toga što su njeni dotadašnji koraci u tom pravcu ostali bezuspješni. S tim u vezi ona je i naglasila da je njena najnovija ponuda u pogledu cijena i uslova za kupovinu četinarskog drveta u gostovičkom šumskom području išla do krajnjih granica mogućnosti. Firma je u svojoj oferti navela da akceptira opšte uslove prodaje i izrazila spremnost da položi odgovarajuću garanciju za izvršenje svojih obaveza. Ona se pri tome obavezivala da će u toku prve tri godine realizovanja dugoročnog ugovora sjeći godišnje 25.000—30.000 m³ četinarskog korisnog drveta, a u daljnjim godinama 50.000—60.000 m³, sve dok u ugovornom području bude sječive drvene mase, odnosno četinarskih stabala iznad 40 cm prsnog promjera. U ime šumske takse za 1 m³ zdravog i za tehničke svrhe sposobnog borovog drveta do 30 cm promjera na tanjem kraju, firma je ponudila 0,90 for., za 1 m³ isto takvog jelovog drveta do 25 cm promjera na tanjem kraju 0,70 for. a za borovo ogrevno drvo (ovrške) od 15—30 cm i isto takvo jelovo drvo od 15—25 cm promjera na tanjem kraju 0,10 for. po 1 m³ u šumi na panju. U svojoj oferti firma je posebno naglasila da bi ona ponudila i veće ugovorne cijene za četinarsko drvo u šumskom području Gostović da su prilike i uslovi za transport drveta iz tog područja povoljniji. Postojeća šumska gravitaciona željeznička pruga (koturača) niz Gostovičku rijeku je bila, po mišljenju firme, nepodesna za transport većih količina drvnih masa zbog velikih padova i drugih nepovoljnih elemenata, među koje je spadao i neodgovarajući vozni park.¹⁶⁾

¹⁶⁾ ABH ZMF br. 8.567/BH ex 1898.

Zajedničko ministarstvo finansija u Beču naredilo je Zemaljskoj vladi za BiH u Sarajevu da sa svojim stručnjacima provjeri na terenu navode firme »G. Gregersen i sinovi« u pogledu transportnih prilika i mogućnosti za izvoz drveta u gostovičkom šumskom području i da dostavi svoje mišljenje i prijedlog u pogledu ponuđene cijene za četinarsko drvo u tom području. Iz izvještaja Zemaljske vlade u Sarajevu, predloženog Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču krajem oktobra 1898. godine, vidi se da su šef šumarskog departementa Zemaljske vlade za BiH Karl Hoffmann i okružni građevinski inženjer Křizek pregledali šumsku prugu u dolini Gostovičke rijeke i konstatovali da je ona upotrebljiva za transport drveta i da se nalazi u dobrom stanju. Tu koturaču je izgradila tršćanska firma »Morpurgo & Parente« još 1887. godine u vezi s realizovanjem ugovora iz 1886. godine o eksploataciji hrastovine u šumskom području Gostović, a obnovljena je od iste firme u 1897. godini nakon što je s tom firmom sklopljen novi ugovor o eksploataciji hrastovog drveta u istom šumskom području. U uslovima za odobrenje obnove te koturače bilo je, pored ostalog, propisano da maksimalni uspon te šumske saobraćajnice bude 30 o/oo, minimalni radijusi 40 m, minimalna težina željezničkih tračnica 5,50, odnosno 7,50 kg, rastojanje između tračnica 0,70 m, a rastojanje između pragaova najviše 0,60 m. Prema protokolu o tehničkom pregledu i prijemu obnovljene koturače iz decembra 1897. godine, svi ti uslovi bili su ispunjeni. Prema konstataciji ove dvojice stručnjaka, šumska gravitaciona željeznička pruga u području Gostović sa svoja dva odvojka, dopuštajući njihovo produženje uzvodno 8—10 km, mogla se koristiti uz pomoć gravitacije i lokomotivske vuče s tim što bi se puni vagoni spuštali gravitacijom niz obadva postrana krila (odvojka) u Otežnoj i Trbušnici kao i niz glavnu prugu još 9 km, dok bi se u donjem dijelu glavne pruge na dužini od 8 km mogao obavljati saobraćaj i na lokomotivsku vuču u oba pravca. Što je najvažnije, tom prilikom je konstatovano da bi se sa malim rekonstrukcijama mogao uvesti lokomotivski pogon na cijeloj dužini glavne pruge, kao i njenim odvojcima. Firma »G. Gregersen i sinovi« je uporno isticala kako je koturača u dolini Gostovičke rijeke neracionalno postavljena i da bi ona (firma) ponudila više cijene za četinarsko drvo u gostovičkom šumskom području kada bi koturača u dolini Gostovičke rijeke i parna pilana u Zavidovićima bili bolje smješteni. Zemaljska vlada za BiH je tumačila to kao pokušaj firme da se njena oferta prikaže povoljnom. Ovo tim prije što se znalo da je firma »Morpurgo & Parente« tom koturačom u toku 1898. godine dopremala dnevno i po 200 m³ hrastovog drveta iz šume do stovarišta parne pilane u Zavidovićima i da bi se taj dnevni kvantum mogao i povećati bez ikakvih smetnji i opasnosti po saobraćaj. Pilana u Zavidovićima, koju je podigla firma »Morpurgo & Parente« 1897. godine, imala je u to vrijeme, pored parnog lokomobila od 100 KS, dva puna gatera, jednu veliku i jednu malu tračnu pilu, devet cirkularnih i dvije viseće kružne pile, jednu dinamno mašinu za osvjetljavanje pilanske hale i stovarišnog prostora, jednu kompletnu oštračnicu i jednu radionicu sa strugom i ostalim uređajima. Zemaljska vlada za BiH je tada rezonovala da firma »G. Gregersen i sinovi« ne mora kupiti od firme »Morpurgo & Parente« tu pilanu, ako smatra da je ona

nezgodno locirana. Ovo tim prije što u Zavidovićima ima dovoljno prostora pa može da izgrađuje pilansko postrojenje gdje hoće i kako hoće, jer joj na tom putu ne stoje nikakve zapreke. Zemaljska vlada za BiH u Sarajevu je, pored toga, stajala na stanovištu da je od firme »G. Gregersen i sinovi« ponuđena cijena za četinarsko drvo u šumskom području Gostović niska i da bi prihvaćanje takve ponude od te firme moglo uticati negativno na cijene drveta u susjednim šumskim područjima, a posebno u šumskom području Krivaja—Žep, koje je stajalo neposredno pred prodajom i eksploatacijom. Pri tome je Zemaljska vlada za BiH naročito ukazivala na firmu Moritz Liska, koja je plaćala šumsku taksu za četinarsko korisno drvo u svom ugovornom područje Oskova—Gostilja 1,50 for. po 1 m³ u šumi na panju i ako je dobavljala to drvo iz šume do pilane pod mnogo težim uslovima nego što je to bio slučaj sa firmom »G. Gregersen i sinovi« i šumskim područjem Gostović. Zbog toga Zemaljska vlada u Sarajevu nije ni mogla dati pozitivan prijedlog za prihvaćanje Gregerseneve ponude.¹⁷⁾

U toku decembra 1898. godine vođeni su u Bosanskom birou pri Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču razgovori i pregovori sa predstavnicima firme »G. Gregersen i sinovi« u cilju usaglašavanja uslova ugovora o eksploataciji četinaru u šumskom području Gostović. Tom prilikom je spomenuta firma izmijenila svoju ponudu, iz čega je rezultiralo povišenje cijene ugovornog drveta kao i promjena uslova u pogledu količina sječivih drvenih masa u prvim godinama realizovanja ugovora. Tako se moglo pristupiti u toku januara 1899. godine izradi definitivnog teksta dugoročnog ugovora o eksploataciji četinaru u šumskom području Gostović, koji je zaključen početkom februara a njegova ratifikacija od strane Zajedničkog ministarstva finansija u Beču uslijedila krajem marta 1899. godine¹⁸⁾

U cilju izbjegavanja spora u pogledu eksploatacije i izvoza drveta iz ugovornog područja Gostović firma »G. Gregersen i sinovi«, prije potpisivanja ugovora o dugoročnoj eksploataciji četinaru u tom području sklopila je sa firmom »Mompurgo & Parente« sporazum, kojoj joj je ova posljednja prepustila u gostovičkom šumskog području od bosanskohercegovačkog zemaljskog erara po ugovoru iz 1896. godine kupljena a još neposječena hrastova stabla, kao i sve transportne komunikacije sa voznim parkom u tom šumskom području. Posebnim sporazumom firma »Mompurgo & Parente« prepustila je firmi »G. Gregersen i sinovi« svoju parnu pilanu u Zavidovićima sa svim postrojenjima i uređajima. Ugovorna svota za prodanih, odnosno kupljenih 35.000 neposječenih hrastovih stabala u šumskom području Gostović, za šumsku gravitacionu željezničku prugu (koturaču) u dolini Gostovičke rijeke sa dva odvojka u Otežna i Trbušnica potoku te za pilansko postrojenje u Zavidovićima iznosila je ukupno 300.000 for. Od toga je otpadalo na parnu pilanu sa zgradama i zakupljenim zemljištem 67.920 for. Istim sporazumom bilo je utvrđeno da će se prenos koncesije za šumsku gravitacionu željezničku prugu u Gostoviću

¹⁷⁾ ABH ZMF br. 11.048/BH ex 1898.

¹⁸⁾ ABH ZMF br. 2.692, 3.629 i 4.486/BH ex 1899.

i parnu pilanu u Zavidovićima, kao i ugovor o eksploataciji hrastovine u gostovičkom šumskom području sa još preostalih neposjećenih 35.000 hrastovih stabala prenijeti, uz prethodno odobrenje Zemaljske vlade za BiH u Sarajevu i Zajedničkog ministarstva finansija u Beču, na firmu »G. Gregersen i sinovi« do početka avgusta 1899. godine. Zajedničko ministarstvo finansija u Beču odobrilo je u martu 1899. godine taj sporazum s tim što će se prenos koncesija za šumsku koturaču u Gostovičkoj rijeci i parnu pilanu u Zavidovićima izvršiti 1. avgusta 1899. godine a važnost tih koncesija, shodno odredbama dugoročnog ugovora o eksploataciji četinaru u šumskom području Gostović, sklopljenom sa firmom »G. Gregersen i sinovi«, produžiće se do kraja tog ugovora tj. do konca decembra 1914. godine ili prije toga roka ako se taj ugovor ukine. Isto tako je Zajedničko ministarstvo finansija u Beču odobrilo da se sječa, izrada i izvoz od firme »Morpurgo & Parente« kupljenih hrastovih stabala po ugovoru iz 1896. godine produži do oktobra 1906. godine, kao i to da se prenos neposjećenih 35.000 hrastovih stabala sa firme »Morpurgo & Parente« na firmu »G. Gregersen i sinovi« izvrši poslije obavljene doznake cjelokupne količine tih stabala. U tom smislu su Zemaljskoj vladi u Sarajevu izdata naređenja i potrebne upute. U međuvremenu su, u vezi s prenosom ugovora iz 1896. godine sa firme »Morpurgo & Parente« na firmu »G. Gregersen i sinovi« nastale komplikacije formalne prirode. Naime, ugovorom iz 1896. godine prodato je i predato firmi »Morpurgo & Parente« na iskorišćavanje bivše ugovorno područje firme »K. Schlesinger«, koje je obuhvaćalo većim dijelom hrastove šume u šumskom području Gostović, a manjim dijelom u slivu rijeke Ljubine na teritoriji sreza sarajevskog i u slivu rijeke Prače na teritoriji sreza rogatičkog. Ugovor o eksploataciji toga ugovornog područja trebalo je, u smislu opštih zakonskih propisa, prenijeti na firmu »G. Gregersen i sinovi« u cjelini, a ne samo njegov dio koji se odnosio na hrastovinu u gravitaciji Gostovičke rijeke. Zbog toga je firma »Morpurgo & Parente«, u saglasnosti sa firmom »G. Gregersen i sinovi«, zatražila od Zajedničkog ministarstva finansija u Beču a ono odobrilo da se izvrši prenos ugovora iz 1896. godine u cjelini sa firme »Morpurgo & Parente« na firmu »Leopold Kern« iz Beča. Firma »Morpurgo & Parente« je na taj način ustupila firmi »G. Gregersen i sinovi« parnu pilanu u Zavidovićima i šumsku gravitacionu željezničku prugu u dolini Gostovičke rijeke sa odvojcima u Otežnoj i Trbušnici, a zatim prenijela ugovor o sječi hrastovine u šumskom području Gostović, Ljubina i Prača iz 1896. godine na firmu »Leopold Kern«. Ova posljednja se pri tome obavezala da će ispuniti sve obaveze prema bosanskohercegovačkom zemaljskom eraru kao i prema firmi »G. Gregersen i sinovi« u pogledu realizovanja ugovora u zajedničkom ugovornom području Gostović, dok je firma »G. Gregersen i sinovi« primila na znanje transakciju u odnosu na prenos ugovora o kupoprodaji hrastovine sa firme »Morpurgo & Parente« na firmu »Leopold Kern«.¹⁹⁾

¹⁹⁾ ABH ZMF br. 6.223, 8.124 i 9.734/BH ex 1900; br. 14.082/BH ex 1901; Kao nap. 18.

Na taj način je firma »G. Gregersen i sinovi«, na osnovu direktne transakcije izvršene sa firmom »Morpurgo & Parente«, preuzela u avgustu 1899. godine parnu pilanu u Zavidovićima i šumsku gravitacionu željezničku prugu (koturaču) u Gostoviću, a posebnim aranžmanom sa firmom »Leopold Kern« riješila pitanje iskorišćavanja preostalih još neposječenih 35.000 hrastovih stabala u zajedničkom ugovornom području Gostović iz ugovora 1896. godine, prenesenog u 1899. godinu sa firme »Morpurgo & Parente« na firmu »Leopold Kern«.

Na osnovu prezentiranih podataka možemo konstatovati:

— da je još za vrijeme otomanske vladavine u Bosni i Hercegovini, početkom sedamdesetih godina XIX vijeka, počela eksploatacija hrastovih šuma u gravitacionom području Gostovičke rijeke i donjem toku Krivaje u cilju manufakturne proizvodnje i eksporta francuske duge i da je u toj eksploataciji sudjelovao strani kapital,

— da je ta eksploatacija i manufakturna proizvodnja nastavljena početkom osamdesetih godina prošlog vijeka, u periodu austrougarske uprave, da je u toj eksploataciji sudjelovalo više domaćih i stranih preduzeća, da se među ovim posljednjim nalazila poznata tršćanska firma »Morpurgo & Parente« koja je u cilju lakšeg izvoza manufakturnim putem proizvedene hrastove duge izgradila u 1887. godini između Zavidovića i centra šumskog područja Gostović 18 km dugu šumsku gravitacionu željezničku prugu (koturaču),

— da je u 1896. godini sklopljen između bosanskohercegovačkog zemaljskog erara i firme »Morpurgo & Parente« naknadni ugovor o daljnjoj eksploataciji hrastovih šuma u šumskom području Gostović, da je spomenuta firma u 1897. godini zatražila i dobila koncesiju za obnovu u 1887. godini izgrađene i poslije izvršene sječe kupljenog drveta napuštene koturače u dolini Gostovičke rijeke i da je istovremeno (1897) podigla u Zavidovićima pilanu na parni pogon na kojoj je prerađivala hrastovo drvo sječeno u šumskom području Gostović,

— da je budimpeštansko preduzeće »G. Gregersen i sinovi« zaključilo u 1899. godini sa bosanskohercegovačkim zemaljskim erarom dugoročni ugovor o eksploataciji četinarskih šuma u gostovičkom šumskom području i u istoj godini otkupilo od firme, »Morpurgo & Parente« parnu pilanu u Zavidovićima i šumsku gravitacionu željezničku prugu u dolini Gostovičke rijeke i uz određenu adaptaciju i rekonstrukciju tih postrojenja nastavilo neposredno poslije zaključivanja dugoročnog ugovora u 1899. godini redovan rad i proizvodnju rezane građe na otkupljenom pilanskom postrojenju u Zavidovićima,

— da je u 1899. godini sklopljen sa firmom »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb« dugoročni ugovor o eksploataciji četinarskih šuma u bazenu rijeke Krivaje i Žep planine, a 1900. godine pristupljeno izgradnji šumske željezničke pruge na lokomotivski pogon u dolini rijeke Krivaje kao i podizanju industrijskog postrojenja za preradu drveta u

Zavidovićima, koje je pušteno u pogon i počelo s redovnom proizvodnjom četinarske rezane građe u 1901. godini.

Iz izloženog proizilazi da je još prije osnivanja šumsko industrijskog preduzeća »G. Gregersen i sinovi« i preduzeća »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb« u Zavidovićima i zaključivanja dugoročnih ugovora za eksploataciju četinarskih šuma sa tim preduzećima podignuta i od 1897. godine bila u pogonu parna pilana tršćanske firme »Morpurgo & Parente« u Zavidovićima na kojoj je prerađivana hrastovina, sječena u šumskom području Gostović, da je tu parnu pilanu u 1899. godini otkupilo preduzeće »G. Gregersen i sinovi« i na njoj nastavilo rad na industrijskoj preradi drveta. Ovim se može objasniti u narodu održano predanje i posebno označavanje preduzeća »G. Gregersen i sinovi« sa »stara firma«, a preduzeća »Bosanska šumska industrija Eisler i Ortlieb« sa »nova firma«. Time je konačno utvrđena istina i privedena kraju dilema o vremenu podizanja i početka rada industrije za preradu drveta u Zavidovićima.

ZUSAMMENFASSUNG

GRÜNDUNG UND ARBEITSBEGINN DER ERSTEN INDUSTRIE FÜR HOLZVERARBEITUNG IN ZAVIDOVIĆI

Der Autor stellt auf Grund der in Archiven verfügbaren Unterlagen die bisher unbekannte Tatsache fest, daß noch vor der Gründung des forstindustriellen Betriebes G. Gregersen & Söhne und der Firma Bosnische Forstindustrie Eisler & Ortlieb in Zavidovići und vor dem Abschluß eines langfristigen Vertrages zwischen diesen Firmen zur Exploitation von Nadelwäldern ein Dampfsägewerk der Triester Firma Morpurgo & Parente in Zavidovići errichtet worden und seit 1897 im Betrieb war. In diesem Sägewerk wurde Eichenholz verarbeitet, das im Waldgebiet von Gostović gewonnen wurde. Dieses Sägewerk kaufte im Jahre die Firma Gregersen & Söhne von der Firma Morpurgo & Parente und setzte in ihm die Arbeit an der industriellen Holzverarbeitung fort. Dadurch läßt sich die im Volke überlieferte und besondere Bezeichnung der Firma Gregersen & Söhne als »altes Sägewerk« und die der Firma Bosnische Forstindustrie Eisler & Ortlieb als »neue Firma« erklären. Damit ist endlich auch die Wahrheit festgestellt und dem Dilemma um den Zeitpunkt der Errichtung und des Arbeitsbeginns der holzverarbeitenden Industrie in Zavidovići ein Ende bereitet.